

**ULUSLARARASI KATILIMLI
OSMANLI BİLİM VE DÜŞÜNCE TARİHİ
SEMPOZYUMU
08-10 Mayıs 2014
BİLDİRİLER KİTABI**

EDİTÖR

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK

EDİTÖR YARDIMCILARI

Öğr. Gör. Orhan BİNGÖL - Arş. Gör. M. Ahmet TÜZEN

**GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
YAYINLARI
ANKARA 2014**

GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

Bağlarbaşı Mahallesi 29100 / Gümüşhane

Telefon: 0456 233 74 25

Faks: 0456 233 74 27

Yayın Numarası: 24

ISBN: 978-605-4838-04-2

Yayıncı Sertifika No: 26421

Editör: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK

Editör Yardımcıları: Öğr. Gör. Orhan BİNGÖL

Arş. Gör. M. Ahmet TÜZEN

Kitabın Adı: Uluslararası Katılımlı Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihi
Sempozyumu 08-10 Mayıs 2014 Bildiriler Kitabı

Yayın Türü: Kitap

Kapak Tasarımı: Veysel CEBE

Sempozyum Fotoğrafları: Öğr. Gör. Orhan BİNGÖL

Birinci Baskı / Ankara 2014

Baskı: Sage Yayıncılık Reklam Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Kazım Karabekir Cad. Kültür Han No:7 / 101-102
İskitler - Altındağ / Ankara

E posta: veyselcebe@gmail.com

Tel: 0312 341 00 05

Matbaa Sertifika No: 14721

Eserin hukuki ve etik sorumluluğu yazarlara aittir. Tüm hakları saklıdır. Bu kitabın yayın hakları Gümüşhane Üniversitesine aittir. İzinsiz kopyalanamaz, çoğaltılamaz.

TEŐEKKÜR

Gümüőtaő Madencilik ve Ticaret A.Ő.,
Gümüşhane imento,
Kral Pestil ve Kőme,
Enza Mobilya,
Begim Grup,
imenler Otel,
Koza Altın İőletmeleri A.Ő.,
Varan Kırtasiye,
Gümüşhane S. S. Fatih Dolmuő Durađı'na

desteklerinden őtőrő teőekkőr ediyoruz.

ONUR KURULU

Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN (Gümüşhane Ün. Rektörü)
Prof. Dr. Süleyman Hayri BOLAY (29 Mayıs Ün.)
Hilmi YAVUZ (Bilkent Ün.)

DÜZENLEME KURULU

Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM (Başkan / Gümüşhane Ün.)
Prof. Dr. Hasan AYIK (Recep Tayyip Erdoğan Ün.)
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ (Karadeniz Teknik Ün.)
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM (Atatürk Ün.)
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK (Gümüşhane Ün.)
Yrd. Doç. Dr. Yakup KAHRAMAN (Gümüşhane Ün.)
Yrd. Doç. Dr. Merve KARAÇAY TÜRKAL (Gümüşhane Ün.)
Yrd. Doç. Dr. Kemal SAYLAN (Gümüşhane Ün.)
Yrd. Doç. Dr. Seda ÖZSOY (Gümüşhane Ün.)
Yrd. Doç. Dr. Ümit ÖZTÜRK (Gümüşhane Ün.)
Atilla DURMAZ (Gümüşhane Ün.)

BİLİM KURULU

Prof. Dr. Hasan AYIK (Recep Tayyip Erdoğan Ün.)
Prof. Dr. Adnan BAKİ (Karadeniz Teknik Ün.)
Prof. Dr. Ali Fuat BİLKAN (İpek Ün.)
Prof. Dr. İsa ÇELİK (Atatürk Ün.)
Prof. Dr. Mehmet ÇELİK (Celal Bayar Ün.)
Prof. Dr. Kemal ÇİÇEK (İpek Ün.)
Prof. Dr. Melek DOSAY GÖKDOĞAN (Ankara Ün.)
Prof. Dr. Nebi GÜMÜŞ (Recep Tayyip Erdoğan Ün.)
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN (Fatih Ün.)
Prof. Dr. Mustafa KARA (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hüseyin KARAMAN (Recep Tayyip Erdoğan Ün.)
Prof. Dr. Mustafa OFLAZ (Mardin Artuklu Ün.)
Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN (Fatih Sultan Mehmet Ün.)
Prof. Dr. Necdet ÖZTÜRK (Bahçeşehir Ün.)

ULUSLARARASI KATILIMLI OSMANLI BİLİM VE DÜŞÜNCE TARİHİ SEMPOZYUMU

Prof. Dr. Ahmet ŞİMŞİRGİL (Marmara Ün.)
Prof. Dr. Hüseyin Gazi TOPDEMİR (Muğla Sıtkı Koçman Ün.)
Prof. Dr. Necmettin TOZLU (Bayburt Ün.)
Prof. Dr. Yavuz UNAT (Kastamonu Ün.)
Prof. Dr. Celalettin VATANDAŞ (Karadeniz Teknik Ün.)
Prof. Dr. M. Alaaddin YALÇINKAYA (Karadeniz Teknik Ün.)
Prof. Dr. Yunus Vehbi YAVUZ
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM (Atatürk Ün.)
Prof. Dr. Kemal YILDIZ (Marmara Ün.)
Doç. Dr. Yaşar AKKAN (Gümüşhane Ün.)
Doç. Dr. Necmettin ALKAN (Karadeniz Teknik Ün.)
Doç. Dr. Cevdet KILIÇ (Ondokuz Mayıs Ün.)
Doç. Dr. Bilal KIRIMLI (Karadeniz Teknik Ün.)
Doç. Dr. Bayram NAZIR (Gümüşhane Ün.)
Doç. Dr. Haşim ŞAHİN (Sakarya Ün.)
Doç. Dr. Selami ŞİMŞEK (Gümüşhane Ün.)
Doç. Dr. Ali UTKU (Atatürk Ün.)

İÇİNDEKİLER

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Ömer DEMİR'in Konuşması.....	1
Gümüşhane Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN'ın Konuşması.....	3
Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM'ın Konuşması.....	5

BİLDİRİLER

BİLİM TARİHİ

MATEMATİK

Hacı Atmaca'nın Hesap Kitabı Vesilesiyle Matematik Tarihiyle İlgili Bazı Değerlendirmeler Prof. Dr. Melek Dosay GÖKDOĞAN	11
Osmanlı Dönemi Astronomlarından Ali Kuşçu: Çalışmaları ve Batı'ya Etkileri Prof. Dr. Yavuz UNAT	16
Molla Lütfi'nin Matematikçiliği ve Tez'îfü'l-mezbah Adlı Eseri Doç. Dr. Murat DEMİRKOL	49
Sıbtu'l-Mardîni (ö. 907/1501)'nin Tuhfetü'l-Ahbâb Fî İlmi'l-Hisâb'ının Ferâiz ve Matematik İlimleri Açısından Önemi Dr. Abdurrahman YAZICI	65
İslam Cebirinde ve Osmanlılarda Matematiksel Sembolizm Arş. Gör Zeynep Tuba OĞUZ	77
Osmanlılarda Yüksek Matematik: Koni Kesitleri (Kutû'-ı Mahrûtiyât) İrem ASLAN	101
Yusuf Ziya Paşa'nın Mukaddime-i İlm-i Cebr Kitabı Semiha Betül BAYAM Müjdat TAKICAK	109
Muhtasar Kavaid-i İlm-i Hisab Perspektifinden 19. Yüzyılda Osmanlı'da Eski ve Yeni Ölçü Birimleri Safiye Yılmaz ERTEN	116
FİZİK Ali Suavi'nin Ulum Gazetesi'nde Yazdığı Fen Bilimleri, Keşifler ve İcatlarla İlgili Yazılara Dair Yrd. Doç. Dr. Kemal SAYLAN	125

XIX. Yüzyılda Osmanlılarda Fizik ve Astronomi	
Arş. Gör. Tuba UYMAZ	
Arş. Gör. Vural BAŞARAN	141
Modern Optik Biliminin Osmanlı Bilim Tarihindeki Yeri	
Sena AYDIN	147
19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Mühendislik Eğitimi: Başhoca İshak Efendi'nin Mecmûa-ı Ulûm-ı Riyâziyye'sinde Isı ve Ateş	
Abdullah Haris TOPRAK	160
TIP	
Osmanlı Devleti'nde Gayrimüslim Hastaneleri	
Prof. Dr. Mehmet Münir ATALAR	179
Fransız Epidemiyolog Antoine Fauvel'in Osmanlı Devleti'ndeki Çalışmaları (1847-1867)	
Yrd. Doç. Dr. Özgür YILMAZ	190
Klasik Türk Edebiyatında Manzum Tıp Eserleri	
Öğr. Gör. Münire Nurefşan KAPAL	207
MİMARİ	
Osmanlı Dönemi Cami Avlularında Bahçe Sanatı Anlayışı: Erzurum Örneği	
Yrd. Doç. Dr. Işık SEZEN	
Arş. Gör. Emine PATAN	219
SOSYOLOJİ	
Osmanlı Devleti'ne Sığınan Mültecilerin Osmanlı Fikir İklimine Yaptıkları Katkılar	
Doç. Dr. Bayram NAZIR	243
18. Yüzyılda Osmanlı Matbaasının Kuruluşunda Ulemanın Rolü	
Doç. Dr. Osman ÖZKUL	261
İbrahim Müteferrika ve Matbaanın Osmanlı Devleti'ne Girişi	
Yrd. Doç. Dr. Seda ÖZSOY	272
Osmanlıda Sosyoloji	
Öğr. Gör. Orhan BİNGÖL	281
Osmanlı Devleti'nin Klasik Çağında Toplumsal Tabakalaşma ve Şerif Mardin'in Merkez-Çevre Yaklaşımı	
Öğr. Gör. Bülent BAL	
Arş. Gör. Dr. Kadir Caner DOĞAN	
Öğr. Gör. Hasan Mahmut KALKIŞIM	
Öğr. Gör. Dr. Hakan İNANKUL	293

PSİKOLOJİ

- Osmanlıdaki İlk Psikolojik Eserler
Arş. Gör. Tarık Tuna GÖZÜTOK.....305

COĞRAFYA

- Hezârfen Hüseyin Efendi'nin "Tenkîhü't-Tevârîh-ı Mülûk" Adlı Eserine
Göre "Tûl u Arz İle Kürre-i Arzın İnkisâmı"
Yrd. Doç. Dr. Merve Karaçay TÜRKAL.....321

BOTANİK

- Osmanlı'da Çiçekçilik İlmi ve Çiçekçiler Tezkiresi
Prof. Dr. Mahmut KAPLAN
Arş. Gör. Sümeyye YILDIZ.....333

DÜŞÜNCE TARİHİ

FELSEFE

- Osmanlı Düşüncesinin Fikrî Temeli Olarak Gazalî'nin Etik Temelli Bilim
Anlayışı
Prof. Dr. Hasan AYIK.....349
Kâtib Çelebi'de Bilgi Telakkisi ve İlimlerin Tasnifi Problemi
Prof. Dr. M. Muhsin KALKIŞIM.....364
Filibeli Ahmet Hilmi Efendi ve Son Dönem Osmanlı Düşüncesine Bir Bakış
Yrd. Doç. Dr. Fatih TOPALOĞLU.....378
Taşköprülüzâde Ahmed Efendi'ye Göre Osmanlı'da Aklî ve Naklî İlimler
Ayrımı Bağlamında Felsefe
Yrd. Doç. Dr. Tuncay AKGÜN.....389
18. Yüzyılın Başlarında Osmanlı Düşünce Dünyasındaki Doğa Algısı
Arş. Gör. Serpil KAYGIN.....400

KELAM

- Osmanlı Döneminde Yaşamış Matürîdî Kelâmcısı İbn Hümâm'ın Allah
Anlayışı
Prof. Dr. Selim ÖZARSLAN.....419
Shams Al-Dîn Al-Fanârî and Athîr Al-Dîn Al-'Abharî, A Link In Logic
Between Ottoman And Iran
Dr. Seyed Mohammad Kazem ALAVI.....449
Osmanlı Âlimlerinin İlim Tasniflerinde Kelâm İlminin Yeri ve Önemi
Yrd. Doç. Dr. Osman DEMİRCİ.....462

TASAVVUF

- Tasavvufun Osmanlı'daki Sosyal Hayata Tesiri
Prof. Dr. Kadir ÖZKÖSE.....477
Osmanlı Düşünce Tarihinin Teşekkülünde Dâvûd Kayserî'nin Rolü
Yrd. Doç. Dr. Sema ÖZDEMİR.....491
Osmanlı Bilim ve Düşünce Tarihinin Gelişmesinde Mutasavvıfların Rolü:
Molla Fenârî Örneği
Dr. Öncel DEMİRDAŞ.....502

TEFSİR

- Osmanlı Son Dönem Şeyhülislamlarından Musa Kâzım Efendi'nin
"Safvetü'l-Beyan Fî Tefsiri'l-Kur'an" Adlı Eserinde İşârî Yorumlar
Yrd. Doç. Dr. Bilal DELİSER.....521
Osmanlı Tefsir Geleneğinde Kur'an'a İşârî Yaklaşımlar; Cemal-i Halveti
Örneği
Arş. Gör. Mehmet YILDIZ.....536

HUKUK

- Osmanlı'da Kanunlaştırma Hareketleri ve Mecelle
Yrd. Doç. Dr. Hasan ELLEK.....549
Osmanlıda Ulema ve Şeyhülislam Ebüssuûd Efendi
Yrd. Doç. Dr. Yılmaz FİDAN.....582
Osmanlı Hukukî Düşünce Tarihinde "Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi" ve
Önemi
Yrd. Doç. Dr. Ali Aslan TOPÇUOĞLU.....601
Osmanlı'da Para Vakıfları Etrafında Cerayan Eden Tartışmalar
Yrd. Doç. Dr. Emrullah DURLU.....613
İslam'da Çevre Hukukunun Tarihi Seyri ve Osmanlı Devleti'ndeki
Uygulamaları
Yrd. Doç. Dr. Mustafa KAYHAN.....630
Osmanlıda Hukukî Modernleşme Öncesi Fıkhın Geleneksel Yapısını
Koruma Çabası: Muhammed Emin İbn Âbidîn (1784-1836)
Yrd. Doç. Dr. Şenol SAYLAN.....658
Kriz Çağında Yönetime Katılma Aracı Olarak Fetvalar ve Bir Şeyhülislam
Ailesi Hoca Sa'deddin-zâdeler
Fatih DİLEKÇİ.....670

SİYASİ DÜŞÜNCE

- Sakızlı Ohannes Efendi ve Medhalu İlm-i Servet Bağlamında Hükümetin
Vazifeleri
Prof. Dr. Mevlüt UYANIK.....683

18. Yüzyıl Osmanlı Sefaretnamelerine Göre Avrupa Bilimi ve Bilimsel Kurumları	
Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA	702
Ahmed Cevdet Paşa ve Süleyman Hüsnü Paşa'da "Fenn-i Târih" ve Tarihin Çağlara Ayrılması	
Prof. Dr. Necmettin ALKAN	712
Osmanlı'da Modernleşme, Modern Siyasal Düşünceler ve Türk Milliyetçiliği	
Yrd. Doç. Dr. İdiris DEMİREL	
Yrd. Doç. Dr. Mehmet GÜNAY	723
Osmanlı Müverrihlerine Göre Osmanlı-İran Harplerinde (1624-1639) Safevi Algısı	
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Fatih GÖKÇEK	735
EDEBİYAT	
Ebûbekir Nusret Efendi'nin Mâ-Hazar Adlı Tıbbî Eseri ve Bazı Edebî Tetkikler	
Prof. Dr. Muhittin ELİAÇIK	753
Osmanlı Edebiyatında Düşünce Ağırlıklı/Öğretici Eserler: Bir Tasnif Denemesi	
Yrd. Doç. Dr. Ferdi KİREMİTÇİ	766
Türk Edebî Eserleri Türk Felsefesine Kaynaklık Edebilir mi?	
Arş. Gör. Serkan DERİN	774
SONUÇ BİLDİRGESİ	781
YAZARLAR İNDEKSİ	785
SEMPOZYUM FOTOĞRAFLARI	789

18. YÜZYIL OSMANLI SEFARETNAMELERİNE GÖRE AVRUPA BİLİMİ VE BİLİMSEL KURUMLARI

Prof. Dr. Mehmet Alaaddin YALÇINKAYA

Karadeniz Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü
alaaddin@ktu.du.tr

Giriş

1699 Karlofça Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti, Avrupa devletleri ile yoğun siyasi ve diplomatik ilişkilere girerek çok sayıda elçilik heyetini önemli Avrupa ülkelerinin başkentlerine göndermiştir. Bu şekilde diplomatik bir misyon ile gönderilen elçiler veya maiyetindekiler, yolculuklarını, gözlemlerini ve faaliyetlerini anlatan eserler kaleme almışlardır. Sultan, sadrazam ve reisülkütuba sunulmak üzere yazılan bu eserler name, risale, takrir, seyahatname ve havadisname şeklinde de olsa genel olarak bunlara sefaretname denilmektedir. Sefaretnameler büyük oranda diplomasi alanında bilgiler vermekle birlikte gidilen ülkelerin siyasi, idari, iktisadi, ticari, askeri, sosyal ve kültürel kurumlarına ilişkin olarak yazarın izlenimlerini de yansıtır.¹⁶⁹⁶ İçerik açısından bakıldığında, sefaretnamelerin büyük çoğunluğu en geniş şekilde yolculuk, sınırdaki mübadele, kabul merasimi ve Avrupalı toplumların ilgisi gibi meseleler üzerinde durdukları görülmektedir.¹⁶⁹⁷ Fakat bunların yanında sefaretnamelerde, sathi ve yüzeysel de olsa 18. yüzyıl içerisinde Avrupa ülkelerindeki bilimsel gelişmeler ve bilim kurumları hakkında da bilgiler verilmektedir. Sefaretnamelerde bu bilgiler, sefaret yolculuğu, kalınan ülkenin başkenti ve önemli şehirlerindeki izlenimler aktarılırken karşımıza çıkar. Bu anlatılara konu olan kurumlar ise askeri eğitim kurumları, mühendislik, tıp, eczacılık ve astronomi ile ilgili müesseselerdir. Sefaretnamelerde adı geçen alanlardan biri veya birkaçı aynı anda bulunabilir. Genellikle yabancı lisan bilmeyen ve maliye kökenli olan Osmanlı elçileri, yabancı ülkelerdeki diplomatik veya diğer faaliyetlere elçilik sır kâtabi ve baş tercümanı ile iştirak ederlerdi. Elçilerin ya da elçi maiyetinden birisinin yazdığı sefaretnamelerdeki bilgilerden anlaşılacağı üzere elçiler zeki,

---

¹⁶⁹⁶ Osmanlı elçilikleri ve sefaretnameleri hakkında yapılan genel araştırmalar için bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay. B. S. Baykal), Ankara 1987, s. 129-133; Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, 7 (1997), s. 319-338; Erhan Afyoncu, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe, İstanbul 2007, s. 108-119.

¹⁶⁹⁷ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "Osmanlı Diploması Tarihinde Sefaretnamelerin Rolü", *Tarihin Metodoloji ve Aktual Problemleri Beynelhalk İlimi-nazari Konferans*, 27-28 Haziran 2007 Bakü, Azerbaycan, 2007, s. 73-90.

kültürlü ve dikkatli bir gözlemci edasıyla Osmanlı Devleti'nin yenileşmesine faydalı telakki ettikleri ve kendilerince de ilginç ve göz kamaştırıcı Avrupa'da gördükleri her şeyi not etmeye çalışmışlardır.¹⁶⁹⁸ Bu çalışmada Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin *Fransa Sefaretnamesi*, Ebubekir Ratib Efendi'nin *Nemçe Sefaretnamesi*, Ahmed Vasıf Efendi'nin *İspanya Sefaretnamesi* ve Abdülkerim Paşa'nın *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa* adlı eserlerinden hareketle Osmanlı diplomatlarının Avrupa bilim ve bilim kurumlarıyla olan bu ilk karşılaşmaları sırasında, o dönemin Avrupa bilimi ve bilimsel kurumları hakkındaki görüş ve gözlemleri incelenecektir.

a) Askerî Akademiler

Osmanlı elçilik heyetinin Avrupa başkentlerinde kaldıkları sırada diplomatik faaliyetlerinin dışında ilgili ülkenin hanedan mensupları ve ileri gelen devlet adamları tarafından ağırlandıkları ve onlar tarafından verilen davetlere iştirak ettikleri görülmektedir. 18. yüzyılın sonlarına kadar Osmanlı ikamet elçiliklerinin Avrupa'da açılmasından önce geçici görevlerle Avrupa'ya gönderilen Osmanlı elçilerinin, genelde gittikleri ülkede kalacakları yerler ve yapacakları ziyaretler, o ülkenin hariciye teşkilatı tarafından yönlendirilirdi. Osmanlı elçilik heyeti, bir nevî denetim ve gözetim altında tutulmaya veya oyalanmaya çalışılırdı. Bu bakımdan Osmanlı elçilik heyetinin ziyaret edecekleri veya gezecekleri mekânlar kısıtlıydı. Bu sistem, Osmanlı Devleti'nin 21 Aralık 1793'te ilk ikamet elçisi olan Yusuf Ağah Efendi'nin Londra'da göreve başlamasına kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra Osmanlılar da, aynen Avrupa'daki devletler gibi hariciye alanında geçerli olan karşılıklı diplomasinin kural ve ilkelerini uygulamaya başlamıştır. 1797 yılında Paris, Viyana ve Berlin'de ikamet elçiliklerinin açılmasından sonra Osmanlı diplomatları görev yerlerinde büyük ölçüde Avrupalı diplomatlar gibi faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardır.¹⁶⁹⁹

Elçilik heyetinin yol güzergâhı üzerinde ve gezdirildikleri yerlerde bilimsel alanda bilgi verdikleri en önemli kurumlardan birisi de askerî akademilerdir. Özellikle Viyana bozgununu takip eden savaşlar ve Karlofça Antlaşması'ndan sonra askeri bakımdan Avrupalı devletlerin üstünlüğünü fark eden Osmanlılar, bu alanda Avrupa'daki her türlü yenilikle ciddi anlamda ilgilenmeye başlamışlardı. Bu bağlamda Avrupalı güçlerle mücadelede askeri teknolojinin yanı sıra modern anlamda askerî eğitim kurumları olarak subay

¹⁶⁹⁸ Belkıs Altunış-Gürsoy, "Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü", *Bilgi*, 36 (2006), s. 139-165.

¹⁶⁹⁹ Ercüment Kuran, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri*, Ankara 1968 ve Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, *The First Permanent Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Ağah Efendi to London (1793-1797)*, The Isis Press, İstanbul 2010.

yetiştiren askeri akademilerin de sefaretnamelerde özellikle mevzu bahis olduğu görülmektedir. Sefaretnamelerde askeri okullar veya akademilerin eğitim sistemleri ve bu kurumlar için kimlerin tercih edildiği ön plana çıkmaktadır. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan sonra 1775-1776 yılları arasında Rusya'ya elçi olarak gönderilen Abdülkerim Paşa'nın Rusya hakkında yazdığı *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa* adlı eserinde Moskova'daki askeri okullardaki öğrencilerin nerede eğitim gördükleri ve öğrencilerin seçimi hakkında verdiği bilgiler ilginçtir.¹⁷⁰⁰ Abdullah Paşa sefaretnamesinde, Moskova'nın bir semtinde yetimler için taştan büyük bir binanın tahsis edildiğini, bunların beslenme, yetiştirme ve eğitim giderlerinin, tiyatro biletlerinin üçte biri ile oyun kâğıtlarının iki katı fiyata satılmasından elde edilen gelirlerden sağlanmakta olduğunu belirtmekteydi.¹⁷⁰¹ *Sefaretname-i Abdülkerim Paşa*, onların yönetmeliklerindeki bilgilere dayanarak bu yetimlerin çocukluktan çıktıktan ve askeri talim yeteneğe sahip olanların askeriye kaydılduktan sonra eğitimlerinin verildiğini ifade etmekteydi. Bundan dolayı bazen fakirlerin çocukları, çoğunlukla da babası olmayan erkek çocuklar, hemen doğar doğmaz yetimhaneye verilmekteydi. Sefaretnamede, bu yetim gençlerin, ilerleyen zaman içerisinde Moskova'nın diğer bir ucunda olan darphanede ve Frenkçe kitap basan matbaada gece gündüz çalışmakta olduğunu kaydetmektedir.¹⁷⁰²

1787-1788 yıllarında İspanya'ya elçi olarak gönderilen Ahmed Vasıf Efendi'nin *İspanya Sefaretnamesi*'nde, Madrid yakınlarında bulunan İskorya'daki askeri talimhane ve kurumlar hakkında bilgi verilmektedir. Ahmed Vasıf Efendi'nin gözlemlerine göre, buradaki eğitimde her türlü tedbir düşünülmekte, gerekli imkânlar tedarik edilmekte ve görevli eğitmen ve öğretmenlerin gözetiminde askeri eğitimler yapılmaktaydı. Buradaki askeri eğitim ve talimler, bazen kral ve devletin ileri gelen görevlileri tarafından da denetlenmekteydi.¹⁷⁰³ Öte yandan Ahmed Vasıf Efendi özellikle İspanya'da pek çok medresenin bulunmasına karşın, İspanyolların eğitim-öğretim ve

¹⁷⁰⁰ Abdülkerim Efendi Sefaretnamesi üzerine hazırlanmış olan en önemli ve geniş çalışma Norman Itzkowitz ve Max Mote tarafından yapılmıştır. Bu çalışma sadece sıradan bir transkripsiyon değil, Abdülkerim Efendi'nin Rusya elçiliğini ve sefaretnamesini geniş bir şekilde değerlendiren bir çalışmadır. Norman Itzkowitz and Max Mote, *Mubadele-An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*, Chicago 1970, özellikle bkz. s. 111-112. Ayrıca bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay. B. S. Baykal), TTK, Ankara 1987, s. 129-133.

¹⁷⁰¹ Itzkowitz and Mote, *Mubadele*, s. 111-112.

¹⁷⁰² Itzkowitz and Mote, *Mubadele*, s. 112.

¹⁷⁰³ Melek Öksüz, *Türk İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1998, s. 69.

bilime meyilli olmadıklarını belirtmektedir. Hatta aralarında işinin ehli bir hekimin dahi bulunmadığını örnek olarak göstermekteydi.¹⁷⁰⁴

1791-1792 yılında Avusturya'nın başkenti Viyana'ya elçi olarak giden Ebubekir Ratib Efendi de yazdığı *Nemçe Sefaretnamesi* adlı eserinde, Avusturya'daki askeri akademiler hakkında teferruatlı bilgiler vermektedir. Ebubekir Ratib Efendi, Viyana'ya yolculuğu esnasında uğradığı Macaristan'ın merkezi Peşte şehrinde bulunan akademiye de ziyaret etmiştir. Akademide deney yapılan alet ve eşyalar hakkında “makine elektrika dedikleri âlet ile on beş mikdârı i'mâl-i acibe ve fizika dedikleri fûnûna da'ir nice sanâyi ve ma'arrif-i garibe” bilgilerini verirken, bunları “bazı tuhaf ve nefâys ve nevâdir” olarak tasvir etmektedir.¹⁷⁰⁵

Ebubekir Ratib Efendi Viyana'ya geldikten sonra bu şehirdeki akademik kurumlar ve bilimsel faaliyetler hakkında da geniş bilgiler vermektedir. Ebubekir Ratib Efendi'nin Viyana'da faaliyet gösterdiği ilk eğitim kurumu Doğu Dilleri Akademisi'ydi. Zira Osmanlı Devleti'nde yabancı diller üzerine böyle bir kurum henüz oluşmamıştı. Genelde Osmanlılar dışişlerinde yabancı dil meselesini İstanbul'daki Fenerli Rum ailelerden meydana gelen tercümanlar aracılığıyla çözmüştür. Ancak Osmanlılar, hem dışişlerinde hem de Avrupalı ülkelerle her alanda yaptıkları bağlantılarda yararlandıkları Rum tercümanlardan her zaman istenilen faydayı sağlayamıyordu. Bundan dolayı Ebubekir Ratib Efendi, yabancı lisan bilmenin her devlet için haberleşme, yazışma, barış ve savaş sürecinde büyük öneme sahip olduğunu, bu yüzden her devlet ve milletin lisanlarına vâkıf olmanın ve lisan tercümesinde arif kişiler yetiştirilmesinin gereği üzerinde durmuştur. Ebubekir Ratib Efendi'nin bu akademiye ziyareti esnasında kendisine, okulun fizik hocası Stelz Hammer'in gözetiminde yirmi beş “acaib ve garaib” deney gösterilmiştir. Deneyleri Osmanlı heyetine açıklayan kişi ise o tarihlerde henüz 18 yaşında bir öğrenci olan J. Von Hammer Purrstall'di.¹⁷⁰⁶ Ebubekir Ratib Efendi'nin verdiği bilgiler arasında, Doğu Dilleri Akademisi'nde okuyan öğrencilerin iki senede bir İstanbul'a gönderilerek “tekmîl-i lisan etme”leri sağlandığı da bulunmaktadır. Elçi raporunda özellikle burada yetişen öğrencilerin “elsine-i selase”ye olan yatkınlıklarını belirtmekteydi.¹⁷⁰⁷

Ebubekir Ratib Efendi, Viyana'daki askeri akademiye (mühendishane) gezerek burası hakkında da detaylı bilgiler vermektedir. Ebubekir Ratib Efendi, söz konusu akademiye kendi anlatımıyla “Binâenaleyh ol medreseye

¹⁷⁰⁴ Öksüz, *Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya Elçiliği*, s. 76-77.

¹⁷⁰⁵ Fatih Yeşil, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, İstanbul 2010, s. 106-107.

¹⁷⁰⁶ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 135-136.

¹⁷⁰⁷ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 135-136.

akadîmiya kaded veyahut akademiya militer tesmiye...” diye tasvir etmektedir.¹⁷⁰⁸ Bu gezi sırasında askeri mühendishanenin kütüphanesinden çok etkilenmiştir. Ebubekir Ratib Efendi'nin “muazzam” olarak tarif ettiği kütüphanede Avrupa'da yayınlanmış olan matematik, coğrafya, tarih, istihkâm, kara ve deniz savaşları ve ordu tertibatına dair çok sayıda kitap vardı. Ebubekir Ratib Efendi'ye akademide bulunan derslikler, “hendese” ve “mesâha” aletlerinin bulunduğu laboratuvarlar da gösterilmiştir. Ebubekir Ratib Efendi, ölçüm aletlerini, strateji ve tahkimatla ilgili derslerde kullanılan kale maketlerini sefaretnamesinde özellikle belirtmiştir. Burada Avusturya'nın sınırları içerisindeki bütün kale maketleri gösterilmiş ve kaleler hakkında bilgiler de verilmiştir.¹⁷⁰⁹ Ebubekir Ratib Efendi'nin sefaretnamesindeki notlara göre bu gezi esnasında yapılan elektrik ve fizik deneyleri ile antik savaş aletleri gösterilmiştir. Akademiyi ziyareti esnasında Ebubekir Efendi'nin en çok etkilendiği husus, akademi öğrencilerinin son derece “nizamlı/disiplinli” kazdıkları siperler olmuştur.¹⁷¹⁰ Sefaretnamede öğrencilerin soy, sop, din veya milliyet ayrımı olmaksızın eğitim aldıklarını belirtmektedir. Ebubekir Ratib Efendi, öğrencilerin üç alanda terbiye edildiklerini; bunlardan ilkinin “edeb/görev” bilinci olduğunu belirtmektedir. Akademide okutulan diğer dersler dil eğitimi (Latince ve özellikle de Françe lisanı), tarih, coğrafya, din, matematik, botanik, kartografya, dans, fizik, tahkimat, muharebe ve ordu yönetimi gibi önemli fenlerin/bilimlerin öğretildiği “ulûm u fûnûn-ı ma'arif” dersleridir.¹⁷¹¹ Ayrıca bunların yanı sıra savaş sanatı olarak adlandırılabilir kılıç ve biniciliğin öğretildiği “talimât-ı harbîye” dersleri de vardı.¹⁷¹² Ebubekir Ratib Efendi, sefaretnamesinde, askeri akademideki sınıfların kapılarında ders programlarının asılı bulunduğunu da not etmektedir. Ebubekir Ratib Efendi sefaretnamesinde özellikle, akademiden mezun olan başarılı öğrencilerin ordu tarafından mutlaka istihdam edilmesine karşın, maharetsiz öğrencilerin işsiz kalabildiklerini belirtmekteydi.¹⁷¹³

Ebubekir Ratib Efendi, sefaretnamesinde, Viyana yakınlarındaki Neustadt'da bulunan “Ceng Mektebi” hakkında da bilgi vermekteydi. Kendisi Cenk Mektebi'nin kütüphanesi, derslikleri ve yemekhanesini gezmiştir. Burada öğrencilerin yaptıkları yangın tatbikatı ve talimlerini izlemiştir. Sefaretnamede, akademideki öğrencilerin “çabukluk tahsiline vesile” teşkil

¹⁷⁰⁸ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 297.

¹⁷⁰⁹ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 136-137.

¹⁷¹⁰ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 138.

¹⁷¹¹ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 298 ve 300.

¹⁷¹² Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 298.

¹⁷¹³ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 298-299

etmesi sebebiyle verilen dans derslerinde öğrendiklerine dair yaptıkları gösteri hakkında da bilgiler mevcuttur.¹⁷¹⁴

Bu yüzyılın sonlarında Avrupa'daki bilim kurumları hakkında en son bilgi veren kişi ise Osmanlı Devleti'nin Londra'da açtığı ilk ikamet elçiliğinin sır kâtibi olan Mahmud Raif Efendi'dir. Mahmud Raif Efendi'nin Büyükelçi Yusuf Ağah Efendi adına 1793-1797 arasını kapsayan Fransızca olarak yazdığı sefaretname, yabancı dilde yazılan ilk Osmanlı sefaretnamesidir.¹⁷¹⁵ Mahmud Raif Efendi, Londra yolculuğu esnasında Viyana'da birkaç gün konakladıkları zaman, Viyana şehri hakkında bilgi verirken oradaki eğitim kurumlarından da bahsetmektedir. Büyük çoğunluğunun Marie Theresa ve II. Joseph zamanında bitirilmiş olan askeri akademi ve Şark Dilleri Okulu'na ilaveten çok sayıda diğer kamu eğitim kurumlarının mevcudiyetinden bahsetmektedir.¹⁷¹⁶ Mahmud Raif Efendi, İngiltere'deki eğitim kurumları hakkında da bilgi vermektedir. Londra'nın Westminster semtindeki devlet okuluna dük ve asilzadelere ilaveten orta sınıfın da erkek çocuklarını gönderdiklerini belirtmektedir. Buna benzer okulların ülke sathında büyüklü küçüklü olarak bulunduğunu, buradan mezun olan gençlerin eğitimlerini tamamlamak üzere İngiltere'de Oxford ve Cambridge, İskoçya'da ise Edinburgh Üniversitelerine gittiklerini rapor etmektedir.¹⁷¹⁷

b) Tıp ve Eczacılık Alanındaki İلمي Faaliyetler

Osmanlı elçilik heyetlerinin Avrupa bilimi ve bilimsel kurumları hakkında bilgi verdikleri unsurlardan birisi de sağlık alanlarındaki gözlemleridir. Bu gözlemlerde, gidilen ülkelerin hastaneleri gezilerek oranın tıp alanındaki bilimsel faaliyetleri hakkında bilgiler verilmektedir. 1720-21'de Fransa'ya giden Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, Paris'teki bir askeri hastaneyi gezerken, askerlerin tedavi oldukları yerlerde beş-altı yüz kadar hastanın yattığını belirtir. Doktorların, her daim tedavi için hazır beklediklerini ve gerekli bütün tıbbî aletleri de yanlarında hazır bulundurduklarını not etmektedir. Yirmisekiz Çelebi Mehmed, gezdiği eczaneyi de "birkaç bin billur yuvarlak şişe, bin bir çeşit ilaç, hücrelere konmuş türlü türlü havan elek ve ecza ile ilgili aletlerin toplanmış olduğu yer" diye tasvir etmekteydi.¹⁷¹⁸

¹⁷¹⁴ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 138-139.

¹⁷¹⁵ Mahmud Raif Efendi, *Journal du Voyage de Mahmoud Raif Efendi en Angleterre écrit par luy même*. Topkapı Sarayı Müzesi, III Ahmed Kütüphanesi Yazma no: 3707.

¹⁷¹⁶ Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "Mahmud Raif Efendi as the Chief Secretary of Yusuf Ağah Efendi, The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, 5 (1994), s. 385-434.

¹⁷¹⁷ Yalçinkaya, *Mahmud Raif Efendi*, s. 433.

¹⁷¹⁸ Abdullah Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1975, s. 53.

Yirmisekiz Çelebi Mehmed'in Paris'te gezdiği mekânlar arasında, tıbbî alanda krala ait olan geniş bir bahçe içerisindeki ameliyathane ve tıbbiye de bulunmaktadır. Ameliyathanede bir doktorun-hocanın bulunduğunu not etmektedir. Ülkede ne kadar kuş türü varsa hepsinden bir örnek alıp mumyalayarak buradaki odalara koymuşlardı. Aynı bir odaya da fil konulmuştu.¹⁷¹⁹ Yirmisekiz Çelebi Mehmed; fil, kuş ve insanın maket yapılma/mumyalanma durumunu şöyle tasvir etmekteydi:¹⁷²⁰

“Fili parçalara ayırıp zincirlere bağlamışlar, bunu gören, fil ayakta duruyor sanır. Fakat fil etten ve yağdan ayrılmış olup kemiklerinin birbirlerinden ayrılmaması için her organı değişik demir tellerle tutturulmuştu. Böyle olduğu halde bütün organları rahatça seyredilebiliyordu. Dairenin diğer taraflarındaki bütün kuşlar da bunun gibiydi. Kuş ve hayvanlardan başka kadın, erkek, çoluk çocuk da cesetler halinde duruyorlardı. Bütün organları rahatça seyredilebiliyor. Etlerin, yağ, damar ve sinirlerin daha iyi görülmesi için de her organı ayrıca balmumundan yapmışlardı. Hepsini teker teker incelemek mümkündür. Buradaki iskeletler öğrencilere ders sırasında gösteriliyormuş. Damar ve sinirlerin renklerini aynen aslına benzetmişlerdi. Bu gibi incelik isteyen işlerde Fransızların dikkat ve titizliklerine diyecek yoktur.”

Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Tıbbiye'de de bir yönetici hocası olduğunu belirtmektedir. Bahçenin tamamının Tıbbiye'nin emrine verildiğini kaydetmektedir.¹⁷²¹ Fransa sefaretnamesine göre buradaki eczane hakkında çok detaylı bilgiler vardır. Çeşitli odaları ayrı ayrı hücrelere ayırarak birçok şişeye çeşitli ilaçları toplamışlardır. Dünyada ne kadar ilaç varsa, hepsinin burada bulunabilir olduğu özellikle belirtilmekteydi. Sefaretnamede, “burada saymakla bitmeyecek kadar çok, deniz ve karadan taşlar, ağaçlar, tuzlar ve madenlerin de toplandığı” not edilmektedir. Yine sefaretnamede tıp kitaplarında sözü edilen tüm ilaç bitkilerinin yetiştirildiği bahçeyi de bize tasvir etmektedir. Acem, Hint, Özbek, Çin ve Amerika gibi çok çeşitli coğrafyalardan getirilen bitkilerin burada yetiştirildiği kaydedilmektedir. Sefaretnamede özellikle de Amerika'dan getirilen bazı bitkilerin dört tarafı camla çevrili ve boş olan alt bölümlerinde, ocakların yerleştirildiği seralarda yetiştirildiği belirtilmiştir. Buna göre bu seralarda şiddetli kış aylarında ocakların yakılarak ılık hava oluşturulduğu ve bunun aynen Osmanlı hamamlarındaki alttan ısıtma yöntemi gibi yapıldığını kaydetmekteydi.¹⁷²²

Ebubekir Ratib Efendi Viyana'da bulunduğu sırada, askeri ve sivil hastaneleri de gezip görerek buralar hakkında bilgiler toplamıştır. Bu

¹⁷¹⁹ Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet*, s. 72.

¹⁷²⁰ Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet*, s. 72-73.

¹⁷²¹ Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet*, s. 73.

¹⁷²² Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet*, s. 73.

ziyaretlerin birinde gittiği “anatomyya diye tabir ettikleri teşrih odaları”nda bulunan, şaşkınlık içinde tam olarak adlandıramadığı garip eşyalar hakkında bilgiler vermektedir.¹⁷²³ Burada insanın iç organlarını gösteren tasvirler ve balmumundan yapılmış organ örnekleri hakkında bilgiler vermiştir. Ebubekir Ratib Efendi burada “insan vücudu hakkında tam bilgi sahibi olmaksızın Allâh’ın kâdir-i mutlaklığının anlaşılamayacağına” dair hadisın anlamını idrak ettiğini belirtmiştir.¹⁷²⁴ Ebubekir Ratib Efendi, İmparator II. Joseph’in Fransa, İngiltere ve Hollanda’da bulunan hastaneler konusunda bilgi sağlamaları için bu ülkelere uzmanlar göndererek Viyana’daki hastaneyi güncellediğini de not etmektedir. Elçiliği sırasında bu hastanenin yanında tıp akademisini de ziyaret etmiştir.¹⁷²⁵

c) Rasathaneler (Müneccimhane)

Osmanlı sefaretnamelerinin Avrupa bilimi ve bilimsel kuruluşları hakkında bilgi verdikleri en önemli kısımlardan birisi de rasat bilimi ve rasathanelerdi. Özellikle de elçilik heyetinin gittikleri ülkede o sırada Ramazan ayı yaşanıyor ise, ayın başlangıcını ve Ramazan bayramını tespit etmek için elçilik personelinin rasathaneye gönderildiği, orada ayın ve gök cisimlerinin hareketlerinin izletildiği ifade edilmektedir. Bazen de bu yerlerin ziyaretine, elçilerin kendilerince veya gidilen ülkelerin devlet adamlarınca karar verildiği görülmekteydi. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, sefaretnamesinde, Paris’te iken bizzat kendisinin iki kez ziyaret ettiği rasathane hakkında çok detaylı bilgiler vermektedir. XIV. Louis tarafından devrin büyük bilgini Cassini adına yapılmış olan Paris Rasathanesi’nin yüksek bir kuleden oluşmakta olduğunu “azim bülend kale” ifadesiyle tasvir eden elçi, taştan yapılmış binanın üç katlı olduğunu ve her katında birçok odanın bulunduğunu not etmektedir.¹⁷²⁶ Rasathanedeki katlardan her birinde, bazılarının astronomiye ve yıldızların gözlemlenmesine, bazılarının da ağır yükleri kaldırmaya; yeni ayın ne zaman görüneceğini anlamaya, aşağıdan yukarıya su çıkarmaya yarayan “nice aletler ve dahi sanayi-i bedia ve garibiyeye müteallik bî-hesap aletler” ile dolu olduğunu yazmaktadır.¹⁷²⁷ Bu sefaretnamede, Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin rasathanede gök cisimlerini dürbün/teleskopla incelediği, Ay ve Güneş tutulmaları ve hareketleri ile Zühal (Satürn) ve Müşteri (Jupiter) gezegenlerinin yüzeyleri hakkındaki gözlemleri de anlatılmaktadır.¹⁷²⁸

¹⁷²³ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 141-142.

¹⁷²⁴ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 142.

¹⁷²⁵ Yeşil, *Ebubekir Râtib Efendi*, s. 142

¹⁷²⁶ Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet*, s. 82-83 ve 165.

¹⁷²⁷ Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet*, s. 83 ve 165.

¹⁷²⁸ Uçman, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet*, s. 166-168.

18. yüzyılın ortalarında Avrupa'daki rasathaneler hakkında bilgi veren bir diğer sefaretname ise 1748 yılı içerisinde Avusturya'nın başkenti Viyana'ya gönderilen Mustafa Hattî Efendi'nin *Nemçe (Viyana) Sefaretnamesi*'dir. Avusturya imparatoriçesinin tembihi üzerine Mustafa Hattî Efendi, Viyana'daki müneccimhaneleri ziyaret etmiştir. Mustafa Hattî Efendi, Viyana Rasathanesi'ni şu şekilde tasvir etmektedir:¹⁷²⁹ “Yedi sekiz tabaka binâsı şemâsı kârgîr odaları ve fevkanî tabakasında münakkab tahtalardan rasadhâneleri, âlât-ı rasadiyye ve sağır u kebîr şems ü kamer ve sitâre dürbinleri ferden ferdâ manzûr-ı çeşm-i i'tibâr olunduktan...” Mustafa Hattî Efendi daha sonra kendilerine müneccimbaşı tarafından rasathanede fizik, kimya ve elektrik dallarında deneyler de gösterildiğini kaydetmiştir.¹⁷³⁰

Sonuç

Sefaretnamelere ilk olarak Avrupa algısını şekillendirmeleri açısından bakıldığında, Osmanlı elçilerinin görüp aktarabildikleri oranda ilginç bazı konuları dile getirdikleri görülmektedir. Çalışma içinde de elçilerin Avrupa eğitim ve bilim kurumları karşısında hayretlerini gizleyemedikleri aktarılan bilgilerden izlenmektedir. Bu, kısmen Osmanlı Devleti'nin kendi iç koşulları bakımından değerlendirilmesi gereken bir durumdur. Osmanlı modernleşmesinin en erken dönemlerinde eksikliklerin en çok hissedildiği meselelerin askeri ve teknik eğitim ile ilgili olduğunu göz önüne aldığımızda, elçilerin ilgilerinin bu alanlara neden kaydığını anlamak zor değildir. Zira 18. yüzyılın sonları ve bilhassa Tanzimat dönemindeki uygulamalar değerlendirildiğinde; Avrupa'nın askeri ve bilimsel kurumlarının örnek alınması, sefaretnamelerde karşılaştığımız kıyaslamalar açısından oldukça önemlidir. Bu bakımdan elçiler her ne kadar sefaretnamelerinde sınırlı bilgiler verseler de, bu süreçte Avrupa kaynaklı yeniliklerin uygulanmasında veya bunların Osmanlı Devleti'ne taşınmasında birer aracı görevi görmüşlerdir.

Kaynakça

AFYONCU, Erhan, *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe, İstanbul 2007.

ALTUNIŞ-GÜRSOY, Belkıs, “Türk Modernleşmesinde Sefir ve Sefaretnamelerin Rolü”, *Bilig*, 36 (2006), s. 139-165.

ITZKOWITZ, Norman and Mote, Max, *Mubadele- An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*, Chicago 1970.

KURAN, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri*, Ankara 1968.

¹⁷²⁹ Ali İbrahim Savaş, *Mustafa Hattî Efendi Viyana Sefâretnâmesi*, Ankara 1999, s. 37.

¹⁷³⁰ Savaş, *Viyana Sefâretnâmesi*, s. 37-38.

Mahmud Raif Efendi, *Journal du Voyage de Mahmoud Raif Efendi en Angleterre écrit par luy même*. Bu yazma Topkapı Sarayı Müzesi, III Ahmed Kütüphanesi Yazma no: 3707.

ÖKSÜZ, Melek, *Türk İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon 1998.

SAVAŞ, Ali İbrahim, *Mustafa Hattı Efendi Viyana Sefâretnâmesi*, Ankara 1999.

UÇMAN, Abdullah, *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnamesi*, Tercüman Yayınları, İstanbul 1975.

UNAT, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Yay. B. S. Baykal), Ankara 1987.

YALÇINKAYA, Mehmet Alaaddin Yalçinkaya, "Osmanlı Diploması Tarihinde Sefaretnamelerin Rolü", *Tarihin Metodoloji ve Aktual Problemleri Beynelhalk ilmi-nazari konferans*, 27-28 Haziran 2007 Bakü, Azerbaycan, Bakü, 2007, s. 73-90.

_____, *The First Permanent Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London (1793-1797)*, The Isis Press, İstanbul 2010.

_____, "Mahmud Raif Efendi as the Chief Secretary of Yusuf Agâh Efendi, The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, 5 (1994), s. 385-434.

_____, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnamelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, 7 (1997), s. 319-338.

YEŞİL, Fatih, *Aydınlanma Çağında Bir Osmanlı Kâtibi Ebubekir Râtib Efendi (1750-1799)*, İstanbul 2010.